

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Baltikum - et glemt nærområde

Ap 15/5-95

MAGNAR H. ENEBAKK

Det spinkle norske engasjement i de baltiske land er påfallende, og til skade for våre interesser, skriver Magnar H. Enebaakk. Både myndighetene og næringslivet i Sverige og Danmark har engasjert seg langt kraftigere. Når Norge nå er blitt mer isolert i forhold til Europa og det øvrige Norden, bør vi ha all grunn til å søke et tettere forhold til Baltikum.

Hva har vi gjort for å hindre at Baltikum nok en gang kan bli overkjørt av et politisk mer aggressivt, nasjonalistisk og fremfor alt ustabilt Russland? Europas nyere historie viser at forholdene kan skifte raskt og i uventede retninger.

Balterne har siden frigjøringen gjentatte ganger orientert seg mot de nordiske land. Det er ikke overraskende at de søker forhold til naboland med demokratiske tradisjoner, en størrelse som ikke er truende, og et vel utbygget næringsliv.

Å rette opp forfallet i Baltikum etter 50 års okkupasjon og årelating krever store ressurser og tett nærvær. På vår side burde vi ha en sterk egeninteresse av stabilitet i våre naboland. De baltiske land er ikke større enn at vi kan evne å hjelpe så det monner.

Norge gir i år 8 milliarder kroner til den tredje verden, dvs. omtrent 2000 pr. innbygger. De tre baltiske land avspises med en bilateral støtte på omkring 50 millioner. Til sammenligning gir vi 300 millioner til Tanzania. Tallene illustrerer viktige prioriteringer i vår utenriks- og bistandspolitikk.

Danmark, Finland og Sverige har gitt vesentlig mer til Baltikum enn Norge. I perioden 1990 t.o.m. 94 ga Sverige 2,7 milliarder NOK, Danmark 580 millioner og Finland 500 millioner. Norge ga 70 millioner fordelt på 200 prosjekter.

Dansk UD utga nylig en brosjyre om sin Øst-støtte. Den beskriver innsatsområder og formål med det enkelte program. For 1995 er det bevilget 2,14 milliarder DKK, hvorav 1,3 til bilateral støtte. Beløpet til Baltikum er ikke spesifisert. Svensk UD har evaluert sin bistand, og betoner at Baltikums suverenitet er et sentralt sikkerhetspolitisk mål.

Norges nå mer isolerte forhold til våre naboland og Europa gir oss eks-

tra oppfordring til å ta initiativ og praktisere større nærhet til Baltikum. Nordisk Råd burde være et nyttig forum.

Tilstedeværelse er viktig. Frigjøringsen av Baltikum var bare uker gammel da utenriksminister Hans-Dietrich Genscher fra Forbundsrepublikken Tyskland besøkte regionen, og like etter kom hans kollega James Baker fra USA. Det tok syv måneder før vår utenriksminister besøkte Baltikum!

Både den nåværende og forrige svenske statsminister har vært i Baltikum flere ganger. President Clinton var der i fjor, og en rekke andre statsoverhoder har funnet tid til å vise tilstedeværelse. Svenskekongen og den danske dronning har også vært der, og ikke minst ble disse besøk tillagt stor symbolsk betydning av det baltiske vortskap.

Hva så med Norge? Latvias tidligere statsminister Godmanis var på offisielt besøk i Norge høsten 1992, men tilsvarende gjensitt er ikke gjennomført – og så vidt kjent heller ikke planlagt.

Nylig var det en artikkel i Financial Times som påpekte at EU-landene i stigende grad prioriterer hjelp til Øst-Europa, og at Tyskland er en av drivkraftene. Hva med en viss omprioritering av vår u-hjelp til fordel for nærområdene?

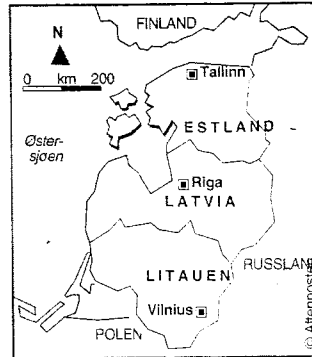
Er det naturlig for et lite land som Norge å delta i bistandsprosjekter over store deler av verden? Vår hjelp spres til mange og fjerne land og blir dermed fragmentert – samtidig som styring og kontroll blir et krevende problem.

„ Vårt fravær i Baltikum synes å være betinget av hensyn til den store nabo i øst ”

Vårt fravær i Baltikum synes å være betinget av hensyn til den store nabo i øst. Da Litauens president henvendte seg til Norge for å få trykt egne pengesedler, slik at landet kunne frigjøre seg fra rubelen, var Norges Bank positiv til å gjennomføre trykkingen. Imidlertid: Saken ble stoppet av vår utenriksminister – eller var det statsministeren som tok avgjørelsen?

Da russerne under stridighetene hadde satt TV-tårnet i Vilnius ut av spill, var det viktig for den litauiske statsledelse å få andre muligheter til å kommunisere med landets borgere. TV-tårnet i Kaunas var et alternativ, men det var avhengig av noe utstyr. Ledelsen i NRK sa ja, men også denne gang ble resultatet negativt.

Enda mer tilbakeholdne var vi da det ble spørsmål om hjelp til å bygge opp forsvaret. Etter meget nøling var vi villig til å bidra med stoff til 2000

ESTLAND, LATVIA OG LITAUEN: Ulike i mangt, men med mange felles historiske linjer.

uniformer samt underbukser og støvler.

Reformpolitikken i Baltikum har ført til dypere kioiter. Pensjonister og landsbygdbefolkning har stort sett fått det dårligere mens forretningsdrivende av ulike slag har oppnådd betydelige forbedringer. I tillegg kommer de etniske problemer som en sterk kime til sosial og politisk uro.

Det de nordiske land hittil har gitt av støtte til Baltikum er småpenger i forhold til de reelle behov. Hjelpen kunne også ha blitt mer effektiv ved et sterkere nordisk samarbeide og felles prioriteringer. Dersom Norge begrenser utviklingshjelpen til FN-målet på 0,7% av BNP, vil vi kunne forsterke vår årlige hjelp til Øst-Europa med omkring 2,4 milliarder kroner.

De nordiske land burde forlenget ha gått i spissen for en slags «Marshallplan» for å bygge opp økonomi, infrastruktur og sikkerhetssystemer som trykker den demokratiske utvikling i Baltikum.

Heller ikke i Baltikum er det enkelt å drive bistandsarbeid, men det er langt lettere og mer oversiktelig enn med den u-hjelp vi har involvert oss i over flere tiår med stort sett diskutabile resultater. I Baltikum kan vi ha større nærhet til prosjekter og mennesker enn noe annet sted i verden, og det er viktige forutsetninger for å kunne lykkes med bistandsarbeidet.

Island tok initiativet og var det land i verden som gikk fremst under frigjøringen av Baltikum. Kanskje Norge kan ta initiativ i den viktige fase våre baltiske naboer nå er inne i.

„ Folk flest vet lite eller intet om Baltikum. Informasjonen er også liten og ofte misvisende ”

Folk flest vet lite eller intet om våre nære naboer i Baltikum. Informasjon om Baltikum er også liten og ofte misvisende. Et norsk forlag utga i 1993 en engelskstekstet bok med et Europakart. Kartet var så å jour at det hadde fått med seg delingen av Tsjekkia og Slovakia, men det hadde hverken med grenser eller navn på de tre baltiske land. Baltikum fremkom fortsatt som en del av det ikke-eksisterende Sovjet.

De baltiske folk har gjennomgått ufattelige lidelser, og Latvia kanskje aller mest. I 1914 hadde Latvia en befolkning på 2,5 millioner. Seks år senere var det bare 1,6 millioner tilbake. En illustrasjon av Baltikums nyere historie er de skiftende navn på en av hovedgatene i Riga. I 1940 fikk den navnet Leningaten, som i 1941 ble forandret til Hitlergaten. I 1944 var navnet igjen Leningaten, og nå heter den Frihetsgaten.

Ribbentrop-Molotov-avtalen førte til at Baltikum ble okkupert i 1940 og inkorporert i Sovjet. Et droyt år senere anrep tyskerne og overtok okkupasjonen. Nå ble det nye utrenskninger og henrettelser. Høsten 1944 kom russerne tilbake og gjenninnførte sitt regime.

Stalin betraktet balterne med mistillit, inklusive de lokale kommunister. Bortimot en fjerdedel av befolkningen ble deportert til Sibir og erstattet med innvandrere – hovedsakelig russere. Også deler av parti- og statsapparatet ble bemannet utenfra. Dette er bakgrunnen for de etniske problemer Baltikum nå sliter med.

„ Balterne hadde 90 000 falne i frigjøringskampen 1945-60 – omtrent samme tap som USA hadde i Korea og Vietnam tilsammen ”

I den første sovjetperioden (1940-1941) forsvant 85 000 baltere. Under den tyske okkupasjon mistet Baltikum 300 000 innbyggere hvorav 250 000 var jøder. Etter verdenskrigen fortsatte deportasjonene. I alt ble det i perioden 1945-55 deportert 440 000 personer fra Baltikum til Sibir. Alle deporterte og drept ble erstattet av tvangsinnflyttede fra andre deler av Sovjetunionen.

Vietnam-krigen engasjerte oss sterkt, men hvor meget vet vi om frigjøringskrigen de baltiske land kjempet fra 1945 til omkring 1960? På det meste hadde balterne 170 000 mann under våpen, og de hadde 90 000 falne. Det er omtrent samme tap som USA hadde sammenlagt i Korea og Vietnam.

Det er et betydelig tankekorst at vi i Norge – som i så mange sammenhenger fremstiller oss som reddende engler mot urett og nød i den vide verden – har hatt og fortsatt har et så distansert forhold til våre nære naboer i Østlandet. Kan det ha sammenheng med de linjer som har preget vårt politiske landskap i årene etter verdenskrigen? Og hva med massemedienes rolle?

Baltikum blir sett på som en enhet, men slik er det ikke. De er tre forskjellige folk, men deres historie har mange felles linjer. De tre folk er adskilt med ulike språk. Estland og mesteparten av Latvia er protestantiske, mens Litauen med sine nære polske relasjoner er katolsk.

Baltikums befolkning er på 7,7 millioner – hvorav 2,4 er ikke-baltere. Av et folketall på 2,6 millioner i Latvia er kun 52% latviere. I hovedstaden Riga er det bare 30% latviere, og i enkelte byer i Øst-Latvia er det 80% russere. De fleste som ble sendt dit av Stalin, og deres etterkommere, har ikke gjort noe forsøk på å assimilere seg. De snakker kun russisk.

I sovjetperioden ble den nasjonale økonomi i de baltiske land avhengig av varebytte med resten av samveldet. Produksjonsstruktur og kvalitetsnormer fikk østlige markeder som mål, og landene kan derfor ikke så lett konkurrere i kvalitet med vestlige land.

På få unntak nær er norsk næringsliv nesten fraværende i Baltikum. Danske, finske og svenske virksomheter er imidlertid i høyeste grad til stede, og deres myndigheter har en klar målorientering. Dansk UD skriver om «Øststøtten» at det legges vekt på at dansk næringsliv engasjeres i videst mulig omfang, slik at danske virksomheter kan overføre erfaringer og ekspertise samt etablere et langsiktig samarbeide.

De lave lønninger i Baltikum er en konkurransefordel, men landene mangler det økonomiske grunnlag for å skaffe seg moderne produksjonsteknologi. Etter 50 års kommunistisk indoktrinering er mangel på kvalifisert bedriftsledelse, økonomiske styringssystemer og kvalitetskontroll også fremtredende problemer.

Norge har ressurser til å komme med vesentlige bidrag til Baltikum. I et lengre perspektiv vil vi kunne høste fordeler i form av markedsmuligheter og utvidet samarbeide.

Norske bedrifter som planlegger å etablere seg i Baltikum, må ta høyde for at de kan møte uventede problemer som krever gode kontakter, langsiktig engasjement, nærvær og innsats. For at mindre og mellomstore bedrifter skal kunne etablere seg i Baltikum, vil et visst samarbeide mellom norske myndigheter og bedriftene være en ønskelig resept.

108905